

УДК 378.4.091.113(430.129=161.2)"1945/1950"

І. Мірчук(092)

DOI <https://doi.org/10.15407/nz2022.06.1361>

ІВАН МІРЧУК — ОСНОВОПОЛОЖНИК УКРАЇНСЬКОЇ ВИЩОЇ ШКОЛИ В ЕМІГРАЦІЇ

Артем КОКОШ

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4785-2190>

доктор філософії історичних наук і міжнародних відносин,
викладач кафедри політології і міжнародних відносин,
Національний університет Львівська політехніка,
вул. С. Бандери, 12, 79013, м. Львів, Україна,
e-mail: akokosh22@gmail.com

Наше дослідження — невелика спроба поглянути на І. Мірчука не просто як на філософа, вивчаючи його наукові думки, а подивитися на нього як на особистість. Для цього перед нами постає завдання змалювати загальне історичне тло епохи, у якій працював професор (*об'єкт дослідження*), виокремити його наукове середовище та особисті якості, спомини про які залишили його сучасники, охарактеризувати особливості кожного етапу життя професора та, врешті-решт, показати роль І. Мірчука у відновленні Українського вільного університету в Баварії та його політику на посаді ректора.

Брак відомостей про українську науку в еміграції зумовлює актуальність роботи. Тому метою дослідження є, насамперед, визначення наукових здобутків І. Мірчука та його політики на керівних посадах українських інституцій, особливо Українського вільного університету, на основі праць самого І. Мірчука, його сучасників та інших архівних джерел (*предмет дослідження*). Автор вперше використав невідомі досі архівні матеріали, які опублікував в книзі «Інституційне становлення Українського вільного університету в Баварії (1945—1950)», зокрема — листування І. Мірчука з Гансом Егардом, Романом Голятом, Білоруським студентським гуртком Мюнхена, договір з Інститутом з вивчення СРСР, лекційний журнал професора та лист-доручення для отримання коштів.

Методологічну основу праці становлять принципи об'єктивності та історизму.

Ключові слова: Іван Мірчук, Баварія, Український вільний університет.

Artem KOKOSH

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4785-2190>

Doctor of Philosophy, Historical Sciences and International Relations,

Lviv Polytechnic National University;

Ukrainian Free University,

12, Stepana Bandery str., 79013, Lviv, Ukraine,

e-mail: akokosh22@gmail.com

IVAN MIRCHUK — THE FOUNDER OF UKRAINIAN HIGH SCHOOL IN EMIGRATION

This research is an attempt to describe Ivan Mirchuk as a person accompanied by explaining historical background of the scientists. Ivan Mirchuk was a person who could rise up the question of Ukrainian scientific and educational centres abroad. He was well known among European scholars, taking part in Italian, German, French and other conferences. Since 1921 Ivan Mirchuk worked at the Ukrainian Free University in Prague. After World War II the professor moved to Germany and dreamed to renew the Ukrainian Free University. Moreover, the Rector was one of those who could provide the Decree of Bavarian Ministry. The Rector cooperated with German professors, officials and ministers, American military officials and Ukrainian academy society to prove the same level of Ukrainian institutions abroad.

In spite of great work in educational field abroad, the person is not known enough in Ukraine. The biography of the Rector, his international projects and positions in Ukrainian institutions are not studied. Lack of information of Ukrainian science in exile proves actuality of the paper. The paper shows steps of Ivan Mirchuk heading Ukrainian institutions abroad in the field of international cooperation in science. Among the archive materials are correspondence between Ivan Mirchuk and Gans Egard, Roman Holiat, Byelorussian students of Munich, the agreement with the Institute for Soviet Union studies, lecture journal, funding letter etc.

This article gives new information about Ukrainian science abroad. The results of the research prove the leading place of the scientist in the field of Ukrainian international relations at time of the Soviet Union. His ability to communicate with European officials could change their attitude toward Ukrainian science and lead to the Decree of Bavarian Ministry in 1950.

Keywords: Ivan Mirchuk, Bavaria, the Ukrainian Free University.

Вступ. Історія, наука та культура України, як, мабуть, жодної іншої держави, не можуть вивчатися в розрізі виключно сучасних українських кордонів чи етнічних земель. Вивчати їх потрібно з огляду на життя українців в інших державах. І тут йдеться не просто про окремих емігрантів, а українські центри за кордоном зі своїми церквами та школами, українськими мовою та культурою, тих, до яких, на жаль, сьогодні українці з України виявляють мало зацікавленості. А, оминаючи увагою українське життя за кордоном, ми відкидаємо частину своєї історії, забуваємо те, що відомо іншим і втрачаємо здобутки цілих поколінь, звівши нанівець усі їхні старання.

Особливо потрібним є дослідження нового етапу у вітчизняній історії, який розпочався з початком української еміграції до країн Європи в ХХ столітті. Адже у час, коли все українське нищилося на українських етнічних землях, байдуже чи в складі УРСР чи за її межами, українські ідеологи творили Україну за кордоном, спочатку в європейських державах, а згодом — поширюючись на інші континенти. Зберігши своє національно-етнічне обличчя, українські емігранти цілком пристосовувалися до нового суспільства, проникали в нього, проте ніколи не асимілювалися. Поступово втрачаючи свій нерозривний зв'язок з рідною землею, українська діаспора не полишала свого традиційного життя, а її найкращі представники докладали чимало зусиль для збереження національних традицій на чужині та відкривали Україну іноземцям.

Метою нашого дослідження є визначення наукових здобутків І. Мірчука та його політики на керівних посадах українських інституцій, особливо Українського вільного університету, на основі праць самого І. Мірчука, його сучасників та інших архівних джерел. Автор вперше використав невідомі досі архівні матеріали, які опублікував в книзі «Інституційне становлення Українського вільного університету в Баварії (1945—1950)», зокрема — листування І. Мірчука з Гансом Егардом, Романом Голятом, Білоруським студентським гуртком Мюнхена, договір з Інститутом з вивчення СРСР, лекційний журнал професора та лист-доручення для отримання коштів [1].

Основна частина. Коли вивчаємо життя українців в Європі та Америці ХХ століття, вражає, яких вершин досягали наші співвітчизники. Вони збирали аншлаги на концертах, перемагали на спортивних

змаганнях, отримували визнання в науці. При всьому цьому українці видавали україномовну пресу, відкривали інститути, організовували виставки українського мистецтва та скликали міжнародні конференції. Варто зазначити, що до української справи примкнули й іноземці. До прикладу, Інститут української культури при Департаменті у справах Східної Європи в Іспанії відкрив іспанський священик Яків Морійльо [2, с. 5].

З-поміж усього того, що українці створили в еміграції, заслуговує на увагу Український вільний університет. Спочатку просто Український університет був заснований 1921 року в столиці Австрії, як перша українська вища школа за кордоном. Розгортаючи свою наукову діяльність у Відні, а згодом у Празі та Мюнхені, університет став центром української науки в Європі. Поряд з ним свою діяльність почали інші навчальні заклади — Українська господарська академія в Подебрадах (згодом — Український технічно-господарський інститут), Високий педагогічний інститут ім. М. Драгоманова в Празі, Українська економічна висока школа в Мюнхені, Українська католицька духовна семінарія в Гіршбергу, Богословсько-педагогічна академія УАПЦ в Мюнхені та Український інститут св. Івана Боска в Римі (гімназійний навчальний заклад); наукові інститути та товариства — Український науковий інститут в Берліні, Українське Педагогічне товариство в Празі, Українське історично-філологічне товариство в Празі, Українська вільна академія наук, європейські відділи Наукового товариства Шевченка, Союз організації інженерів українців на еміграції, Спілка українських лікарів в Чехії тощо.

Із самого початку діяльності Українського вільного університету в 1921 році й аж до своєї смерті 1961 року у ньому працював Іван Мірчук — український науковець ХХ століття, особистість якого сьогодні маловідома в Україні. Сучасні дослідники вивчають лише філософські студії науковця, відсуюючи на задній план його роботу в українських наукових центрах і практично не згадують про участь в іноземних наукових товариствах та університетах. Навіть, при огляді філософських праць І. Мірчука, його наукові здобутки, особливо переклади, робота на українській ниві та керівництво Українським науковим інститутом й Українським вільним університетом потребують подальшого вивчення.

Життя І. Мірчука, як правило, поділяють на п'ять періодів: стрийський, віденський, празький, берлінський та мюнхенський. Маловідомим сьогодні залишається перший період його життя в Україні. Брак або відсутність джерел відсувають на задній план юні роки науковця, і йдеться не лише про життя у Стрию але й про період національно-визвольних змагань українського народу [1, с. 139].

Дитячі та юнацькі роки Івана Мірчука пройшли на етнічних українських землях, на той час у складі Австро-Угорщини. Він народився у містечку Стрий на Львівщині 18 червня 1891 року у сім'ї військового австрійської армії Івана Мірчука та Ванди Ульмен-Затуської. У рідному місті майбутній науковець закінчив початкову школу та першу класичну гімназію. Якщо не брати до уваги період національно-визвольних змагань українського народу, то перебування І. Мірчука в Україні на цьому закінчилося. Далі у житті філософа були чотири різні періоди його життя: віденський, празький, берлінський та мюнхенський; про останній мова йтиме трохи згодом.

Більше уваги життю І. Мірчука приділяють з часу навчання у Віденському університеті. Проживаючи в еміграції, філософ знайомився з видатними українцями і долучився до українського руху. Багато праці присвятив професор українським науковим установам і товариствам в еміграції. Тривалий час його ім'я асоціювалося зі згаданими Українським науковим інститутом та Українським вільним університетом, як з довголітнім директором та ректором відповідно. Окрім того, науковець був членом Української вільної академії наук та головою Історично-філологічної секції НТШ.

Проте, І. Мірчук ніколи не стояв осторонь наукового життя європейських держав, у яких проживав: він був членом Міжнародної вільної академії наук в Парижі, членом-кореспондентом Баварської академії наук, членом Медітеранської академії в Палермо, Німецького філософського товариства ім. Канта, Німецького східноєвропейського товариства, членом Кураторії Східноєвропейського інституту в Мюнхені, викладав в університетах Кенігсберга, Мінстера, Берліна та Мюнхена, брав участь в міжнародних наукових конференціях у Празі, Варшаві, Лунді, Оксфорді, Палермо тощо.

Результатом наукової роботи філософа стали ґрунтовні наукові дослідження, основною темати-

кою яких була українська духовність, до якої філософ взявся наприкінці 1920-х років. Українську філософію І. Мірчук вважав філософією життя, а її особливістю — міцний зв'язок з рідною землею. У своїх наукових працях філософ співставив світобачення українців з реальними історичними ситуаціями.

Увесь мюнхенський період життя науковця, що розпочався у 1945 та тривав до його смерті в 1961 році, був пов'язаний з Українським вільним університетом. Один з ініціаторів відновлення, декан та ректор, професор Іван Мірчук присвятив вищій школі ще 16 років свого життя, впродовж яких сприяв визнанню університету та налагодженню співпраці з іноземними науковими установами. У середині ХХ століття Мірчук випрацював стратегію розвитку вищої школи і її завдання [1, с. 145].

Одночасно з І. Мірчуком до столиці Баварії перебралися професори з Праги: різні дороги, але одна мета привели українських науковців-ідеологів відновлення вищої школи в 1945 році до Мюнхена. Особливе місце у процесі відбудови університету належало саме І. Мірчуку. Того ж таки 1945 року він отримав доручення від ректора Вадима Щербаківського представляти університет в офіційних політичних установах. Незабаром, професор очолив філософський факультет, а 1947 року вперше став ректором Українського вільного університету.

Якщо говорити про роль І. Мірчука у розвитку української вищої школи в Мюнхені, то вона без перебільшень велика. Насамперед ректор одним з перших планував відродити університет саме в столиці Баварії, орієнтуючись при цьому не лише на українське середовище, а намагаючись стати на рівних з іншими університетами. Мірчук зіграв не останню роль у вирішенні місцевого Міністерства освіти про визнання української вищої школи. Його авторитет та дружні відносини з німецькими політиками сприяли плідній співпраці з іноземними науковими установами в багатьох галузях. З доступних джерел відомо про співпрацю І. Мірчука з німецькими політиками, зокрема — президентом міністрів Гансом Егардом, що неабияк сприяло отриманню декрету Баварського міністерства освіти та релігії про право присвоєння титулу магістра та доктора в 1950 році.

Наприкінці 1940-х років, коли розпочалася еміграція студентів та викладачів вищої школи за океан, з метою налагодження навчального процесу було

організовано заочний відділ у Сарселі і впроваджено надсилання літератури у формі манускриптів. За час ректорства І. Мірчука в Українському вільному університеті було створено кілька інститутів, що вивчали психологію, літературу, соціальні науки та Чорноморський регіон. Протягом перших 10 років діяльності в Мюнхені університет опублікував 36 наукових праць. Науковці української вищої школи брали участь або організовували міжнародні наукові конференції, працювали у німецькій секції ЮНЕСКО, а сам університет затвердили територією «свобідної науки». Врешті, ректор сприяв розвитку аудиторного навчання та збільшенню можливостей заочного навчання для студентів, що емігрували до Північної Америки.

Основним вектором ректора І. Мірчука, як і «головного ініціатора відновлення університету» В. Щербаківського, була співпраця з місцевими органами адміністрації та навчальними закладами, тому вища школа не була замкненим українським простором [3, с. 22]. У 1948 році Сенат університету провів офіційні зустрічі з представниками місцевого уряду, президентом міністрів Гансом Егардом, міністром освіти Алоїзом Гундгамером і головними референтами держaparату та, зважаючи на співпрацю з Церквою, з аудієнцією відвідав найвищого репрезентанта католицької церкви кардинала Міхаеля фон Фаульгабера та кількох єпископів. Влітку того ж року Український вільний університет, єдиний з-поміж інших закордонних вищих шкіл, запросили до участі в міжнародних студентських курсах. Міжнародній співпраці університету сприяли дружні відносини Івана Мірчука з іноземними політиками. Особливо близькими вони були з президентом міністрів Гансом Егардом. Тож не дивно, що останній був налаштований на підтримку Українського вільного університету, співпрацю з українськими науковцями та прагнув ближче познайомитися з українськими культурою й наукою загалом. Президент був частим гостем на заходах університету і висловлював зацікавленість до діяльності української вищої школи. Варто згадати, що авторитет професора був визнаним і в студентських колах Баварії. У 1947 році до ректора І. Мірчука звернулося Білоруське студентське товариство Мюнхена з проханням представити його вимоги перед Міністерством культури та місцевим університетом.

За перші роки ректорства І. Мірчука змінилася матеріальна основа української вищої школи. Досі університет фінансувався за кошт студентів та, незначною мірою, з пожертв громадських організацій. Проте, через грошову реформу в західних зонах Німеччини 1948 року, становище української молоді значно погіршилося. Крім того, зменшилася й кількість студентів: не закінчуючи навчання, українці переїжджали за океан. Це змусило керівництво вдатися до пошуку нових джерел фінансування — передовсім, кредиту від баварських урядовців та регулярних дотацій за сприяння президента міністрів Г. Егарда. У 1948 році Баварське штат міністерство надало Українському вільному університету безвідсоткову позику у розмірі 15 тисяч німецьких марок. Важливим заходом ректора було налагодження отримання матеріальної допомоги із США від Допомогового комітету. Сума пожертв простих українських емігрантів, організацій і студентських громад різнилася від кількох до кількохсот доларів. Дотації у розвиток української вищої школи надходили з Риму від куратора університету архієпископа І. Бучка. Трохи згодом, Український вільний університет знайшов підтримку Католицької Церкви, окремих громадян і заокеанських організацій: Канадського комітету та Злученого українського американського допомогового комітету (ЗУДАК).

1948 року І. Мірчук поступився кріслом ректора професорові адміністративного конституційного та кримінального права — Юрію Панейку. Зважаючи на труднощі з навчанням, Ю. Панейко, а згодом й І. Мірчук, більше уваги звертали на організаційну роботу університету: збільшилася кураторія, відбувалися регулярні засідання сенату, деканатів і професорських рад, щорічно восени відбувалися загальні збори професорської колегії, а професори, що покинули Німеччину, долучалися до вирішення важливих справ розвитку університету, для цього у США створили Асоціацію професорів та лекторів університету [1, с. 90].

Наприкінці 1940-х років Український вільний університет намагався отримати визнання повних прав від баварського Міністерства освіти. Справу щодо акредитації вищої школи було передано урядовцеві Зайдлеру, який не був добре ознайомленим з українськими науковими центрами в еміграції: ані з колишнім Українським науковим інститутом в Берлі-

ні, ані з Українським вільним університетом. За «настирливих заходів» І. Мірчука, як відомого науковця та дійсного члена Баварської Академії наук, справу перебрав міністр освіти Гундгамер і довів її до кінця [4, с. 261]. Позитивно на це рішення вплинув й авторитет чинного ректора Ю. Панейка в міжнародних наукових колах. Отримання 16 вересня 1950 року декрету Баварського міністерства освіти та релігії № XI-60710, що визнавало Український вільний університет вищим навчальним закладом з правом присвоєння титулу магістра та доктора стало найбільшим здобутком університету за ректора Ю. Панейка.

У 1950 році Іван Мірчук став ректором Українського вільного університету вдруге. На цей раз очолювати вищу школу професорові довелося протягом п'яти навчальних років: у 1955 — на цій посаді його заступив професор економіки Микола Васильов [5, с. 24].

Гасло ректора втілювалося в життя через наукові конференції на протипагу ідеологізації науки в СРСР: одним з прикладів була конференція Комітету для відзначення трьохсотліття Переяславської ради, участь у якій взяли українські та німецькі науковці [6, с. XIV]. Університет розпочав також активну співпрацю з іноземними професорами, з одного боку — для того, щоб виправдати своє існування та втриматися на рівних з іноземними вищими школами, а з іншого — для ознайомлення чужинців з українським баченням Східної Європи.

За другої каденції І. Мірчука Український вільний університет брав участь у міжнародних конгресах, конференціях та зустрічах. Першою такою була конференція Психологічного Інституту Українського вільного університету та Союзу німецьких психологів у Мюнхені 7—8 березня 1953 року, темою якої було «Напруження поміж Сходом і Заходом у світі психології». З-поміж інших участь у тій конференції взяли І. Мірчук, О. Кульчицький, Г. Ващенко, В. Янів та Е. Смалко. За кілька місяців, 19 серпня того ж року, відбулася конференція з французькими науковцями в Страсбурзі. А наступного, точніше, 25 жовтня 1954 року, завдяки доктору В. Федорончукові, українські професори І. Мірчук, Орелецький та Ю. Студинський взяли участь у конференції в Римі. Важливим науковим заходом Українського вільного університету став Тиждень української

проблематики в Католицькому університеті в Лювені 7—11 лютого 1955 року. Щодня на Тижні виступали один бельгійський та один український науковець, дискутуючи щодо українознавчої теми. З бельгійської сторони участь в наукових зустрічах взяли професори Й. Леклерк, М.П. де Фішер, Р. ван Кавеляр, Л. Дюпр'є та Ф. Грегуар. Українську сторону представляли професори О. Шульгін, І. Леськович, Ю. Студинський, Ю. Кульчицький та Б. Якимчук.

Варто також зазначити, що науковці української вищої школи — В. Кубійович, І. Мірчук, В. Янів та Вірер брали участь у роботі німецької секції ЮНЕСКО, а сам ректор був єдиним учасником з-поміж слов'ян на Міжнародному конгресі для проблем Середземномор'я в Палермо 1954 року [6, с. XII—XIV].

Складним в управлінні Українським вільним університетом для Мірчука виявився 1954 рік, через зміну політичної влади у Баварії. Налаштовані на зближення з Радянським Союзом соціал-демократи неприязно ставилися до емігрантських установ, внаслідок чого, допомога для вищої школи від баварського уряду припинилася. Надалі університет міг розраховувати лише на субвенцію єпископа Івана Бучка та Комітету в Нью-Йорку.

Незважаючи на матеріальні труднощі, за 10 років діяльності в столиці Баварії Український вільний університет здійснив активну наукову роботу. З 1945 по 1955 роки вища школа опублікувала 36 наукових робіт, 24 з яких були присвячені виключно українській проблематиці [5, с. 28]. У 1948 та 1956 роках зі вступним словом ректора І. Мірчука було опубліковано наукові збірники, присвячені 25-літтю (у 1946 році) та 35-літтю університету і 10-літтю (у 1956) діяльності в Мюнхені. До речі, для видання останнього потрібно було дві тисячі доларів, про які Мірчук просив Р. Голіята. Серед інших важливих видань варто згадати про англomовний збірник за редакцією І. Мірчука «Україна та її народ» (1949), збірник, присвячений конференції в Лювені (1955), і збірник до ювілею папи римського П'я XII.

У середині ХХ століття університет поглибив наукові дослідження. Для цього, у вищій школі було створено кілька інститутів, що вивчали психологію, літературу, соціальні науки та Чорноморський регіон. Багато дослідників з іноземних наукових уста-

нов, особливо німецьких, зверталися до української вищої школи по допомогу у вивченні багатьох проблем, зазвичай тих, що торкалися Східної Європи. Крім того, Міністерство освіти відправляло до університету студентів, що в ході Другої світової війни втратили свої документи про освіту. Для цього було створено Верифікаційну комісію, котра перевіряла їхню кваліфікацію і в кожному випадку проводила відповідальну роботу [5, с. 27].

У 1955 році Іван Мірчук відійшов від управління університетом, поступившись кріслом ректора економісту Миколі Васильїву. Колишній доцент політичної економії в Українському технічно-господарському інституті в Регенсбурзі працював в Українському вільному університеті з 1945 року. У 1946 році майбутній ректор став надзвичайним, а 1947 року — звичайним професором вищої школи. Суттєвих змін в університеті за каденції М. Васильїва не відбулося, і наступного року вищу школу в Мюнхені втретє очолив Іван Мірчук, якому в 1956 році виповнилося 65 років. До слова, ювілейну дату ректора урочисто відсвяткували у столиці Баварії: запрошення від Ювілейного комітету університету на офіційне святкування було розіслано заздалегідь українським науковцям, меценатам та прихильникам вищої школи і в суботу, 7 липня, у конференц-залі Німецького Музею на Цвейбрюкенштрассе відбулася урочиста академія.

Висновки. Іван Мірчук — професор, який працював не тільки в українських наукових установах. Він був добре відомий як професор університетів Кенігсберга, Мюнстера, Берліна та Мюнхена. Його ім'я було знаним на міжнародних конференціях у Європі та Північній Америці. Українські наукові установи, які очолював І. Мірчук, ніколи не залишалися відстороненими від співпраці з іноземними

науковими центрами. Тому вивчати І. Мірчука потрібно не лише як українського філософа, директора Українського наукового інституту в Берліні, ректора Українського вільного університету в Мюнхені і члена українських наукових товариств, але як визначного європейського науковця.

1. Кокош А. *Інституційне становлення Українського вільного університету в Баварії (1945—1950)*. Мюнхен, 2021. 204 с.
2. Інститут української культури в Іспанії. *Українська трибуна*. 21 березня 1948. С. 5.
3. Полонська-Василенко Н. Український вільний університет. *Український історик*. Нью-Йорк, 1971. С. 17—27.
4. Стецюк В. Професор Іван Мірчук. *Збірник на пошану Івана Мірчука*. Мюнхен, 1974. С. 255—262.
5. Dr. Roman S. Holiat. (1962). Short History of the Ukrainian Free University. *Papers* (P. 33). New-York: Shevchenko Scientific Society.
6. Мірчук І. Вступне слово. *Науковий збірник Українського Вільного Університету*. Мюнхен, 1956. С. IX—XVII.

REFERENCES

- Kokosh, A. (2021). *Institutional Formation of the Ukrainian Free University in Bavaria (1945—1950)*. Munich [in Ukrainian].
- (1948, 21 march). The Institute for Ukrainian Culture in Spain. *Ukrainska Trybuna* (P. 5) [in Ukrainian].
- Polonska-Vasylenko, N. (1971). Ukrainian Free University. *Ukrainsky Istoryk* (Pp. 17—27) [in Ukrainian].
- Stetsiuk, V. (1974). Professor Ivan Mirchuk. *Zbirnyk na poshanu Ivana Mirchuka* (Pp. 255—262). Munich [in Ukrainian].
- Dr. Roman S. Holiat (1962). Short History of the Ukrainian Free University. *Papers* (P. 33). New-York: Shevchenko Scientific Society.
- Mirchuk, I. (1956). Introductory Word. *Naukovy Zbirnyk Ukrainskoho Vilnoho Universytetu* (Pp. IX—XVII). Munich [in Ukrainian].